

SCHWEITZER GÁBOR

Rabbi a katedrán

Büchler Sándor magántanári habilitációja 1914-ben

A magyarországi neológ rabbikar tagjai közül az 1945 előtti évtizedekben hárman jutottak egyetemi katedrához. Elsőként a kolozsvári hitközség főrabbi, Eisler Mátyás (1865–1931) a sémi nyelvek magántanáráként működött 1893–1918 között a kolozsvári tudományegyetemen.¹ Évtizedekkel később, 1931-ben Kecskeméti Ármin (1874–1944), makói főrabbi habilitált a szegedi tudományegyetemen a zsidóság története témakörben.² A köztes időszakban, közvetlenül az I. világháború kirobbanása előtti hetekben nevezte ki Büchler Sándor keszthelyi főrabbit a budapesti tudományegyetem a magyarországi zsidóság történetének előadójává.³ Ha közös vonásokat keresünk hármójuk pályafutásában, néhány motívumot mindenképp kiemelhetünk. Először is valamennyien a budapesti *Országos Rabbiképző Intézet* hallgatói s végzettjei voltak. Rabbiként mindhárman hosszú évtizedeket töltöttek vidéki – neológ – közösségeknél. Noha tudományos érdeklődésük szerteágazó volt, a magyar zsidóság történetének kutatását valamennyien művelték. Katedrához jutásuk nem tekinthető kizárólag a tudományos életben elért egyéni eredmények honorálásaként, hanem a zsidó tudományok – úgymint héber nyelvészet és zsidó történetírás – hazai recepciója fontos állomásának is. Nem tekinthető pusztán véletlennek az sem, hogy a fenti egyetemek e tárgyak tanításával gyakorló rabbikat bíztak meg.

-
- 1 Eisler Mátyás működéséhez ld. *Dr. Scheiber Sándor: Dr. Eisler Mátyás (1865–1931)*. In: A kolozsvári zsidóság emlékkönyve. Szerk. Dr. Carmilly-Weinberger Mózes. New York, 1970. 79–81., továbbá *Moshe Carmilly-Weinberger: Jewish Historiography of Transsylvania, Banat and Croatia*. In: *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977. A Centennial Volume*. Ed. Moshe Carmilly-Weinberger. New York, 1986. 238–241.
 - 2 Kecskeméti Ármin működéséhez ld. *Borsányi Ferenc* Bevezetését dr. Kecskeméti műve, A zsidó irodalom története faksimile kiadásához: *Kecskeméti Ármin: A zsidó irodalom története*. I. H. n., 1994. V–XX., továbbá *Török Petra: A kettős kötődés jegyében. Kecskeméti Ármin zsidó irodalomtörténete*. In: *1100 éves együttélés a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Sajtó alá rend., szerk. Püspöki Nagy Péter. Bp. 2001. 276–282.
 - 3 A Büchlerről szóló lexikon-szócikk annyit említett meg erről, hogy 1914-ben a magyarországi zsidó történet magántanára lett a pesti tudományegyetemen, holott az eredetileg a középkorra irányuló habilitációs kérelmet a kar a 18. századig terjesztette ki.

Az egyetemi magántanári stallum elnyerése több szempontból is előnyösnek látszott az arra pályázó számára. „A magántanári képesítésre vállalkozó [...] három reményét is valóra válthatja: amellett, hogy egyetemen taníthat, megnyílhat előtte a felsőfokú oktatás kapuja, idővel akár főállásúvá is válhat, s mindeközben – a tudományos minősítésével – teljes jogú résztvevője a magyar tudományosságnak” – állapította meg Bíró Judit.⁴ Számukra feltehetően az első és a harmadik célkitűzés jelenthetett vonzerőt, ugyanis nincs okunk feltételezni, hogy a rabbihivatást feláldozták volna a főállású egyetemi karrier kedvéért (Eisler kivételével már nem is voltak kifejezetten fiatalok az egyetemre kerülésükkor: Büchler negyvenöt, Kecskeméti pedig ötvenöt évesen lett magántanár).

*

A továbbiakban Büchler Sándor magántanári habilitációja történetét kívánjuk nyomon kísérni. Büchler Sándor 1869-ben született a felvidéki Füleken. Édesapja, Pinkász néhány évvel később már a dunántúli Mór hitközségénél rabbiskodott. Az elemi iskolát Büchler itt végezte. Középiskolai tanulmányait – előbb magántanulóként – a székesfehérvári cisztercitáknál kezdte, majd a tatai kegyesrendieknél folytatta, végül a budapesti *Országos Rabbiképző Intézet* gimnáziumában fejezte be 1889-ben. Teológiai stúdiumaival párhuzamosan a budapesti tudományegyetem hallgatója volt, ahol – miként önéletrajzában olvassuk – „főképp a világtörténelem, Magyarország története, rómaiak története, magyar s német irodalom, török s arab nyelv, az oklevéltan körébe tartozó előadásokhoz” vonzódott.⁵ Bölcsészdoktori disszertációját 1893-ban írta és jelentette meg *Zsidó letelepedések Európában a XVI. és XVII. században* címmel. Rabbidiplomáját 1895-ben szerezte meg, majd két évvel később a keszthelyi hitközség választotta rabbijául. Negyvenhét éven keresztül, megszakítás nélkül a Balaton melletti kisvárosban működött, s hetvenöt éves korában, 1944 nyarán híveivel együtt Auschwitzba deportálták, ahonnan már nem tért vissza. Ismereteink szerint több alkalommal is felvetődött, hogy Büchler a fővárosban, vagy annak közelében folytassa rabbi tevékenységét. Elsőként szakmai mentora, Kohn Sámuel, a Dohány utcai zsinagóga főrabbija tudakozódott nála 1904-ben, hogy vállalná-e a pészachi – húsvéti – próbaszónoklatot fővárosi zsinagógájában.⁶ A következő kísérletre két évtizeddel utóbb került sor. A Venetianer Lajos 1922-ben bekövetkezett halála folytán megüresedett újpesti rabbiszék betöltéséért Büchler is „ringbe szállt”, ám végül 1926-ban nem őt, hanem a fiatal Friedmann Dénest

4 *Bíró Judit*: Magántanárok a pesti tudományegyetemen 1848–1952. Bp. 1990. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 12.) 81.

5 Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár (= ELTE Lt.), A Bölcsészettudományi Kar iratai. Jegyzőkönyvek az 1913/14 tanévről. 1091. D. sz. 1913/14. – A korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm, az idézetekben a kurzíválások az eredeti kiemeléseknek felelnek meg.

6 Kohn Sámuel levele Büchler Sándornak. Budapest, 1904. márc. 6. Ld. Levelek. Közreadja: dr. Büchler Sándor. *Magyar Zsidó Szemle* 58(1941) XXXI–XXXII.

választották meg.⁷ Az ismételt kudarc nyilván elkésérítette, ám munkakedvét mégsem szegte, amit a szentföldi és spanyolországi tanulmányutakon kívül értékes dolgozatok s – levelezéséből kitűnően – megkezdett, ám tragikus halála miatt befejezetlenül maradt, s azóta kallódó munkák és anyaggyűjtések sora jelez. 1941-ben a nyelvész Beke Ödönt arról tájékoztatta, hogy Szekfű Gyula híres-hírhedt *Három nemzedék* című történeti nagyesszéje ellensúlyozására *Három zsidó nemzedék* címmel készít monográfiát.⁸ Egy évvel később pedig anyagokat kért egykori professzorától, Angyal Dávidtól a Fugger-bankház történetéhez.⁹

Egész tudományos legendárium szövődött viszont a magyar zsidóság története Kohn Sámuel által 1884-ben megkezdett monografikus feldolgozása, illetőleg annak Büchler által történő folytatása köré. Hosszú időn keresztül élt a köztudatban az a (tév)hit, hogy az 1526-nál félbemaradt munkát egymással együttműködve folytatják, vagy ha nem is együtt, a Kohnnál évtizedekkel fiatalabb Büchler mindenképp folytatni fogja. A magántanári habilitáció alkalmával benyújtott életrajzban Büchler szintén hivatkozott arra, hogy az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat* megbízásából „a magyar zsidók teljes történetét írom a legrégebb kortól napjainkig, mely két kötetben fog megjelenni, ha Isten engedi”.¹⁰ A kilátásba helyezett két kötet azonban nem jelent meg. De még egy sem. Az első világháború éveiben ugyan egy sokat ígérő munka fejezetei láttak napvilágot az *Egyenlőség* című felekezeti lap oldalain *A zsidók története Magyarországon. A mohácsi véstől a szabadságharcig* címmel. Összesen huszonöt folytatásban közzölt a hetilap részleteket az 1917 decembere és 1919 márciusa közötti időszakban a készülő munkából, ám a 17–18. század fordulójához érkeve a közlés váratlanul félbemaradt.¹¹ Évtizedekkel később, Büchler hetvenedik születésnapja alkalmával írt köszöntőjében – nem egészen lovagias módon – a rabbi-történész pályatárs, Bernstein Béla is szemére vetette Büchlernek eme nagy adósságát, a régóta beharangozott munka folytatásának, illetve megjelenésének elmaradását.¹²

*

7 Ld. Büchler Blau Lajoshoz, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójához 1924. ápr. 1-jén intézett levelét. Közli: Scheiber Sándor. Megjelent: Magyar Zsidó Oklevéltár. X. 1150–1766. Szerk., kiad. Scheiber Sándor. Bp. 1967. 37–38.

8 Büchler Sándor levele Beke Ödönnek, Keszthely, 1941. febr. 7. MTA Könyvtára Kézirattára (= MTA Kt. Kt.), Ms 4785/360.

9 Büchler Sándor levele Angyal Dávidnak. Keszthely, 1942. febr. 24. MTA Kt. Kt. Ms 800/315.

10 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Jegyzőkönyvek az 1913/14 tanévről. 1091. D. sz. 1913/14.

11 A Kohn–Büchler együttműködés történetét a rendelkezésre álló források alapján Frojimovics Kingával együtt dolgoztam fel. Ld. „Szatócsmunkát nem adok a magyar zsidóknak.” Kohn Sámuel (1841–1920) és Büchler Sándor (1870–1944), a magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája. In: Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához. A magyarországi zsidóság történetíróinak emlékezete, avagy egy kézirat legendája. Szerk. Frojimovics Kinga–Schweitzer Gábor. Bp. 1997. (MAKOR [Magyar Zsidó Levéltári Füzetek] 1997/2.) 3–13.

12 Ld. Dr. Bernstein Béla: Dr. Büchler Sándor. 1870–1940. Magyar Zsidó Szemle 57(1940) 151.

A negyvennegyedik életévében járó Büchler Sándor 1913 telén nyújtotta be a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karára magántanári habilitációs kérelmét.¹³ Témaként a magyarországi zsidóság középkori történelmét jelölte meg. „Históriai munkálkodásomnak kizárólagos tere a magyar zsidó történelem volt – írta életrajzában –, melynek egész terjedelmét, a rómaiak uralmától Pannóniában napjainkig, vizsgálat tárgyává tettem a kritika alkalmazásával. Nincs ennek a tudományszaknak oly ága, hol vitás kérdéseket, kort és embereket kútfők segítségével új szempontból nem néztem, tévedést el nem oszlattam, ezenkívül tökéletesen ismeretlen részéről úttörő dolgozataim a homályt el nem tüntették volna.”

Kétségtelen, Büchler munkásságának termékeny és tartalmas korszaka esett az 1890–1913 közötti időszakra. Nemcsak az 1901-ben megjelent, a budapesti zsidóság történetét feldolgozó – ma is megkerülhetetlen alapműveként számon tartott – vaskos monográfiájára kell gondolnunk,¹⁴ hanem a magyar zsidó történelem legkülönbözőbb korszakait feldolgozó alaptanulmányaira. E munkákon kívül – levéltári kutatásai nyomán – értékes forrásokat is közzétett a *Magyar Zsidó Szemle* évfolyamaiban, különös tekintettel a 17–19. század zsidó történetére vonatkozóan. Az eltelt mintegy negyed évszázad során Büchlernek több mint száz különböző műfajú s terjedelmű publikációja jelent meg. A magyarországi zsidó történetírás történetét feldolgozó Nathaniel Katzburg méltán tartja Büchlert „a magyar zsidók legkiválóbb” történészének.¹⁵

Legidőállóbb munkája azonban a budapesti zsidóság történetével foglalkozó kötete volt. Elismerő szavakkal méltatta a *Magyar Tudományos Akadémia* folyóirata, a *Budapesti Szemle* recenzense is, mondván, Büchler a „főváros hitközségeinek története köré az egész magyar zsidóság történetét csoportosította kezdettől a szabadságharc kitöréséig”.¹⁶

*

A magántanári habilitációs eljárás legelején Goldziher Ignác, a budapesti tudományegyetem nyilvános rendes tanára, melleleg Büchler távoli rokona az alábbi sorokat jegyezte naplójába 1914. február 11-én: „Tegnap roppant izgalmas délelőttöm volt. Kari tanácsülés. A napirend egyik pontja unokaöcsém, dr. Büchler magántanári ügye. Ballagi betérjesztette személyi referátumát. Mennyire meg kellett dolgoznom a klerikálisokat és antiszemitékat, hogy függesszék fel gyűlö-

13 A habilitációs kérelemhez csatolt dokumentumokat ld. ELTE Lt. 1091. D. sz. 1913/14. jelzet alatt. Érdekes életrajzi adalékul szolgál, hogy Büchler születési éveként – szemben a lexikonokból, kézikönyvekből ismert 1870-nel – 1869-et jelölte meg, azaz egy esztendővel „öregitette” önmagát.

14 *Dr. Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig.* Bp. 1901. (Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat kiadványai XIV.) 523.

15 *Nathaniel Katzburg: A magyar-zsidó történetírás problémája. Miért nem volt magyar Dubnov, zsidó Szekfű?* Bp. 1995. (MTA Judaisztikai Kutatócsoport Értesítő 12.) 5.

16 *f.:* *A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig.* Írta Dr. Büchler Sándor. Budapesti Szemle 1901. 106. k. 309.

letüket a rabbi kérelmezővel és tárgyával (zsidó történelem) szemben. Az eredmény: 31 mellette, 3 ellene. A *három* is természetesen szavát adta nekem az igenre! Végül is nagy többség. Most várni kell a második menetre (érdembeli referátum).¹⁷

Goldziher naplóbejegyzéséhez mindenekelőtt egy apró, a lényegét egyáltalán nem érintő pontosítást kell fűznünk. Azon a napon, amikor a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karának tanácsülésén Mágócsy-Dietz Sándor dékán – Ballagi Aladár professzor előzetes jelentése alapján – elrendelte a folyamodó, Büchler Sándor „személyi minősültségére vonatkozó titkos szavazást”, a szavazati arány Goldziher emlékezéseivel szemben nem 31:3, hanem 33:3 volt.¹⁸ Ezzel a szavazással kezdetét vette Büchler magántanári habilitációs eljárása.

A magántanári habilitáció alkalmával a kérelmezőnek részletes óratervet is be kellett nyújtania. Büchler hat szemeszterbe csoportosította *A zsidók története Magyarországon a középkorban* cím alatt tervezett „szaktárgy” tematikáját. „Az előadásoknál súlyt helyezek a kútfők bemutatására, olvastatására, vagy, ha ez akadályokba ütközik, ismertetésére. A kútfők objektív kritikája, alapos tanulmányozása után, ha azok valódiaknak bizonyulnak, következik az ezekből levonható eredmények leszögezése, egybekapcsolása. Törvények, elvek, jogszokások, intézmények, gazdasági és művelődési alakulatok vizsgálatánál az összehasonlító módszert alkalmazom, feltüntetvén, hogy elszigetelten állanak-e, vagy van-e hozzájuk hasonló példa a külföldön; mennyiben érezhető rajtuk az idegen hatás és miként alkalmazkodtak a hazai viszonyokhoz; idővel fejlődés mondható-e ki náluk, vagy állandóság, esetleg előbb-utóbb kivesztek-e?” – írta óravázlata bevezetőjében. Arra is gondolt, hogy elkerülje az aktualizálás esetleges vádját, hiszen külön is hangsúlyozta, hogy előadásai alkalmával „a történeti jelenségeket mindig a középkor álláspontjából, szükségleteiből, eszmeirányzataiból, az akkori társadalmi élet funkcionálásából, a magyar politika akkori törekvéseiből” kívánja levezetni s értelmezni, nem pedig a „jelenkor érzelmvilágának a felfogásának [így!] szempontjából”.¹⁹ Programja invenciózus, megközelítése – divatos kifejezéssel élve – interdiszciplináris volt, ugyanakkor rendkívül óvatosan megkérdőjelezte a hazai zsidó történetírás egyik-másik kanonizált tételét. Mindenekelőtt a mestere, Kohn Sámuel által évtizedekkel korábban nagy átéléssel tárgyalt, sőt bizonyítottnak vélt – a magyar történettudomány által legalább oly szenvedélyesen bírált – kazár legendát. Kohn ugyanis 1884-ben megjelent alapmunkájában – *A zsidók története Magyarországon. A legrégebb időktől a mohácsi vészig* – nagy meggyőződéssel érvelt amellett, hogy a honfoglaló magyarok között zsidó hitre tért kazár (kabar) törzsek is érkeztek a Kárpát-medencébe. Büchler ennél sok-

17 *Goldziher Ignác*: Napló. Vál., sajtó alá rend., az előszót írta és a jegyzeteket készítette: Scheiber Sándor. Bp. 1985. (Tények és tanúk) 333.

18 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Jegyzőkönyvek az 1913/14 tanévről. 1091. D. sz. 1913/14.

19 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. 1091. D. sz. 1913/14.

kal körültekintőbben fogalmazott az első szemeszter témáját illetően: „A kazárokról fennmaradt régi relációk és újabban felfedezett adatok áttekintése, kritikája. József kazár király levelének kritikája. A levél oxfordi és szentpétervári példányának egybevetése. A levél princeps editiójának szemügyre vevése. Annak a hipotézisnek bírálata, hogy a honfoglaló magyarok a kazárok s kabarok révén már ismerhették a zsidóságot”.²⁰ Hasonlóan kételkedő, a korábbi tudományos eredmények részleges megkérdőjelezésén alapuló szemlélettel találkozunk a harmadik és a negyedik szemeszter témaköreinél. Itt vette tervbe ugyanis IV. Béla 1251-ben kibocsátott privilégiumlevelének tudományos elemzését. Büchler kételyt támasztott az iránt, vajon ténylegesen IV. Bélától származott-e az érett középkori zsidóság életében alapvető fontosságú kiváltságlevél, avagy az utókor jótékony hamisítványával került szembe a tudomány? Még évtizedekkel később is foglalkoztatta ez a kérdés, miként azt a Heller-émlékkönyvben 1941 folyamán megjelent tanulmánya bizonyítja.²¹

A kari tanács megbízása alapján Ballagi Aladár és Áldásy Antal professzorok készítették el az érdemi jelentést Büchler habilitációs anyagáról. Jelentésében Ballagi leginkább Büchler budapesti zsidóság történetével foglalkozó monográfiáját bírálta. Nemcsak azt vetette szemére, hogy a budai zsidók 1711-ig tartó történelmére vonatkozó levéltári források jelentős hányada, s ennek következtében a feldolgozás eredményei már javarészt ismeretesek a kutatók előtt, hanem azt is, hogy a terjedelmes fejezet némelyik része nem „tárgyilagos, nyugodt, történetíróhoz méltó hangon” íródott. Szemléltető példaként a budai zsidók 1746-os kiűzetésének Büchler általi interpretációját említette. A pesti zsidóság történetének feldolgozását Ballagi sikerültebbnek tartotta, így annak az előbbihez képest jóval rövidebb méltatásakor megelégedett azzal, hogy a szerző „igen nagy” tájékozottságát hangsúlyozza.²² Büchler kisebb tanulmányai kapcsán Ballagi feltétlenül méltánylandónak találta az eredeti források felkutatását és felhasználását. Ezúttal dicsérő szavakkal sem fukarkodott, ugyanis azt írta ezekről a tanulmányokról, hogy valamennyit „a tudomány komoly szeretete jellemzi”. Végül Büchlert – történelmi és teológiai képzettsége, valamint nyelvismerte alapján – azzal a kiegészítő javaslattal ajánlotta a magántanári kollokvium és próbaelőadás megtartására bocsátani, hogy tárgykörét a kar terjessze ki a 18. századig bezárólag, hiszen a kérelmező ennek a korszaknak „a földerítésén legtöbbet fáradozott”.

20 Uo. Ld. még *Büchler Sándor* Keleti tudósítások a kazárokról c. tanulmányát. Megjelent: Keleti tanulmányok Goldziher Ignác születésének hatvanadik évfordulójára. Bp. 1910. (Keleti könyvtár II/1.) 105–132.

21 *Alexander Büchler*: Das Judenprivilegium Bélas IV. vom Jahre 1251. In: Emlékkönyv Heller Bernát professzor hetvenedik születésnapjára. Szerk. Dr. Scheiber Sándor. Bp. 1941. 139–146. Büchler utolsó egyetemi félévét is ugyanennek a témának szentelte 1940–1941-ben. Ld. *Grünwald Fülöp*: Büchler Sándor (1870–1944). A magyar zsidó múlt mártírhalált halt historikusa emlékezete. Új Élet 1952. okt. 2. 4.

22 Ballagi 1914. máj. 12-én kelt érdemi jelentését ld. ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. 1775/1913–14.

Áldásy Antal érdemi jelentésében nagyobb teret szentelt a kisebb dolgozatok bemutatásának és értékelésének. Elismerően szólt a levéltári és hitközségi források használatáról. „Általában Büchler Sándor majd minden dolgozatában az eredeti forrásanyagra megy vissza és igyekszik a tárgyára vonatkozó levéltári anyagot lehetőleg összegyűjteni”.²³ Jelentésében ugyanakkor részletesebben foglalkozott Büchlernek a 16–19. századi történelemre vonatkozó tanulmányaival, illetve forrásközleményeivel. A jelölt tudományos recenziói közül pedig kiválasztotta a *Magyar Zsidó Oklevéltár* első kötetéről 1903-ban írt tanulmány terjedelmű bírálatát,²⁴ melynek elolvasása arról győzte meg Áldásyt, hogy Büchler „teljesen otthon van tárgya forrásanyagában”. Áldásy maga is osztotta azt a véleményt, hogy Büchler magántanári tárgyköre ölelje fel a magyarországi zsidóság 18. századig terjedő történelmét.

Az érdemleges jelentések betérjesztése napján, 1914. május 22-én a kari tanács titkos szavazással, 31:5 arányban Büchlert „a magántanári képesítés további cselekményeire” bocsátotta. Elfogadták ugyanakkor Ballagi és Áldásy indítványát, melynek értelmében a bölcsészkar a habilitáció tárgykörét *A zsidók története Magyarországon a XVIII. századig* címre módosította.²⁵ A magántanári képesítő kollokviumra 1914. június 8-án került sor. A kiküldött bizottság tagjai közül Ballagi Aladár, Marczali Henrik és Angyal Dávid tettek fel kérdéseket a jelöltnek. Ballagi kérdései több témakört érintettek, többek között a magyarországi zsidóság gazdasági tevékenységét, a zsidóság és a pápák közötti kapcsolatokat, de ismételten szóba került a budapesti zsidóság története is. Marczali a „kozár zsidó kérdés”-t vetette fel, míg Angyal Buda 1686-os ostromával kapcsolatban faggatta Büchlert. A kiküldött bizottság a kollokviumot egyhangúan elfogadta s a jelöltet magántanári próbaelőadásra bocsátotta.²⁶ Büchler az előadás témájául IV. Béla 1251-es privilégiumlevelének kritikáját kapta. 1914. június 10-én, a kiküldött szakosztály tagjai előtt tartotta meg a próbaelőadását. Miután valamennyi hivatalos elvárásnak sikeresen tett eleget, a bölcsészkar *A zsidók története Magyarországon a XVIII. századig* témakörben habilitált egyetemi magántanárnak jelentette ki Büchlert. Öt nappal később a kar minisztériumi jóváhagyásra terjesztette elő a döntést.²⁷ A vallás- és közoktatási miniszter megerősítő leiratáról 1914. szeptember 29-én tájékoztatta Alexander Bernát dékán a kari tanács tagjait.²⁸ A habilitációs eljárás meglehetősen gyorsan befejeződött

23 Áldásy 1914. máj. 7-én kelt érdemi jelentését ld. ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. 1775/1913–14.

24 Ld. *Dr. Büchler Sándor: A Magyar Zsidó Oklevéltár*. Magyar Zsidó Szemle 21(1904) 127–142.

25 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Jegyzőkönyvek az 1913/14 tanévről. 1775. D. sz.

26 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Bölcsészkar Dekáni Hivatal. 2729. D. sz. 1913/14.

27 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Bölcsészkar Dekáni Hivatal. 2731. D. sz. 1913/14.

28 ELTE Lt. A Bölcsészettudományi Kar iratai. Jegyzőkönyvek az 1914/15. tanévről. 282/1914–15. D. sz.

Büchler esetében, hiszen – miként erre Bíró Judit felhívja a figyelmet – gyakoriak voltak az akár évekig elhúzódó eljárások.²⁹

Büchler Sándor a sikeresen befejezett habilitációt követően évtizedeken keresztül, az 1940-es évek elejéig rendszeresen felutazott Keszthelyről Budapestre, hogy megtartsa óráit. Egykori tanárához, Angyal Dávidhoz írott leveléből tudjuk, hogy az 1930-as évek elején felvetődött benne a rendkívüli tanári cím megszerzésének gondolata. „Lekötelezne szíves útbaigazításával, hogy minő lépéseket kellene megtennem, hogy a Pázmány egyetemen, amelynek 1914 óta vagyok magántanára, a rendkívüli tanári címet elnyerém: főképp a mostani viszonyok közt vallásom-, s állásomnál fogva lehet-e egyáltalán kilátásom, hogy ezt a címet nekem megadják?”³⁰ Angyal Dávid válaszelevele nem maradt fenn. A bölcsészkarri iktatókönyvek között sem leltük nyomát annak, hogy Büchler hivatalos lépésre szánta volna magát a rendkívüli tanári cím elnyerése érdekében. Valószínűleg erre nem is került sor.

*

Egy alkalommal, az 1920-as évek közepén Büchler arról írt Bánóczi Józsefnek, hogy ő bizony történészként nem foglalkozik szatócsmunkákkal – ez utóbbi kifejezés nem számított túl hízelgő jelzőnek. „Szatócsmunkát nem adok a magyar zsidóknak; amint van pénzük máceszsütésre, kóser füstöltáru gyártására, legyen pénzük a Dob utca határán túl is, a saját történetüket ismertető fáradságos tanulmányom honorálására is”.³¹ Ezeket a tudósi öntudattól és nagy élettapasztalattól áthatott sorokat még ma is egyetértőleg idézhetjük. Hiszen Büchler Sándor, hosszú, fél évszázados rabbi- és történetírói pályafutása folyamán igazi mestermunkákkal, s nem pedig „szatócsmunkákkal” gazdagította a magyar, illetve a magyar-zsidó történetírást.

29 Bíró J.: i. m. 27. Az egyik hosszadalmas – két évig tartó – procedúra Szekfű Gyula magántanári habilitációja volt, ami merő véletlenségből egy napon kezdődött Büchlerével. Ld. *Dénes Iván Zoltán*: Szekfű Gyula magántanári képzésének ügye 1914–1916. Bp. 1976. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 2.)

30 Büchler Sándor levele Angyal Dávidnak. Keszthely, 1931. dec. 11. MTA Kt. Kt. Ms 800/314.

31 Büchler Sándor levele Bánóczi Józsefnek. Keszthely, 1925. jún. 10. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, K. 70.2.218.1. Idézi: Adalékok Büchler Sándor és Kohn Sámuel történetírói munkásságához i. m. 99.

GÁBOR SCHWEITZER

RABBI AT THE TEACHER'S DESK: SÁNDOR BÜCHLER
AND HIS QUALIFICATION AS A LECTURER IN 1914

Sándor Büchler (1869–1944) was not only Chief Rabbi of Keszthely for almost a half a century but also a researcher of Hungarian Jewish history. Researchers still consider his monograph on the history of Budapest's Jewish community, published in 1901, to be a standard work. Moreover, Büchler added to the literature on Jewish history by publishing a multitude of studies on social and religious history and by elaborating sources. In 1913 Büchler submitted a petition to the Faculty of Humanities of Budapest University to become qualified as a lecturer. He chose medieval Hungarian Jewish history as his subject-matter. Antal Áldásy and Aladár Ballagi, the two professors called upon to evaluate his work, were both of the opinion that, in the light of his abilities, Büchler should extend the period under research to the eighteenth century. The procedure whereby he became qualified as a lecturer was soon over. Having received ministerial notification of the Faculty's favourable decision, Büchler began teaching Hungarian Jewish history as a lecturer of the Faculty of Humanities of Budapest University, a position he held until the early 1940s.